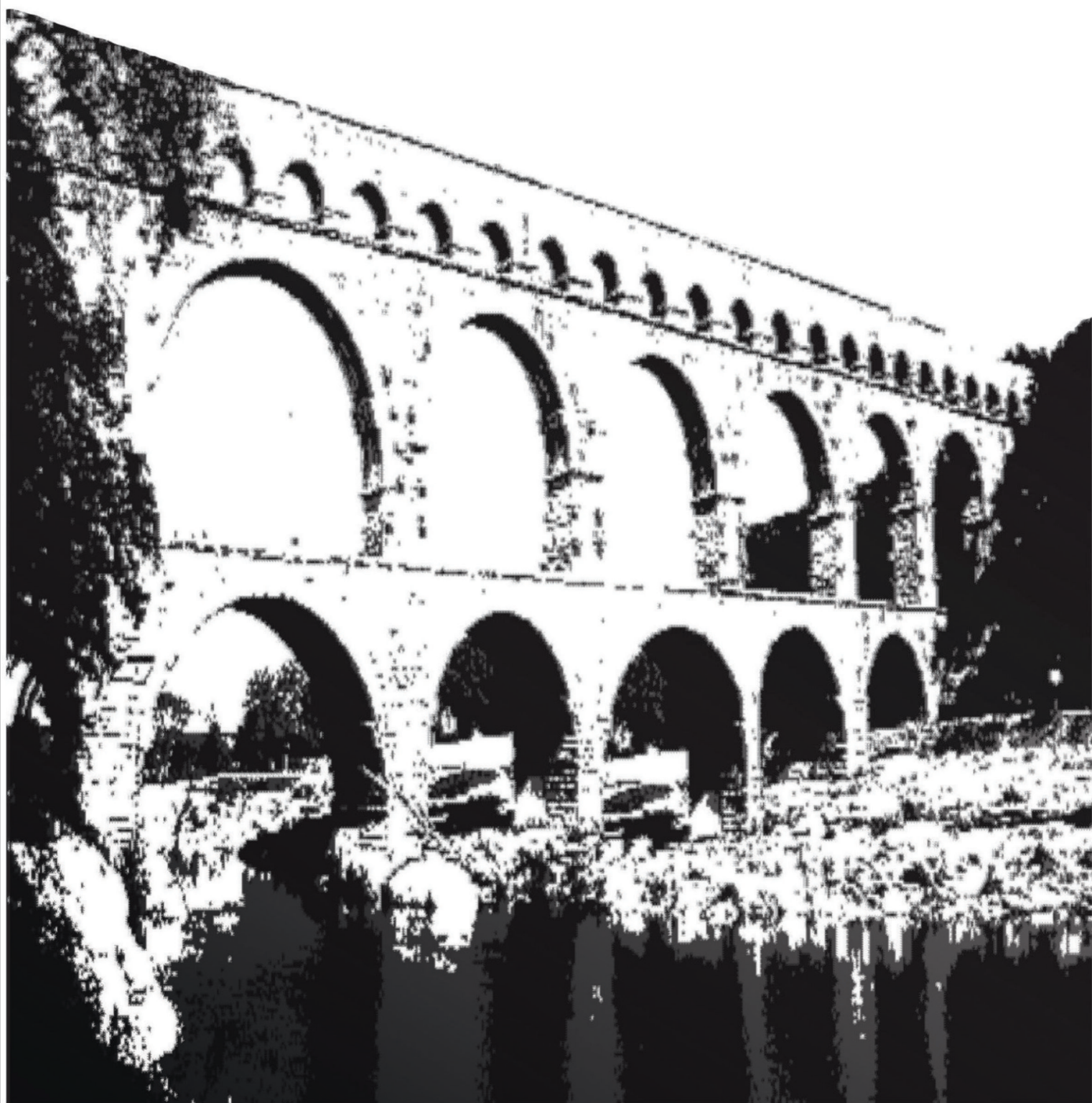

RÍMSKY CISÁR AKO SPOLOČENSKÝ REFORMÁTOR

ERGO

TEÓRIA SOCIÁLNEJ EVOLÚCIE V PRAXI

ISBN 978-80-971978-0-3

Dávid ŠIMEK

RÍMSKY CISÁR AKO SPOLOČENSKÝ REFORMÁTOR

ergo

TEÓRIA SOCIÁLNEJ EVOLÚCIE V PRAXI

PRVÉ VYDANIE

Vydavateľstvo Publico Dibuk s.r.o.

2015

Vedecká monografia

Autor: JUDr. Dávid Šimek, PhD.

Recenzenti: prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.
doc. JUDr. Jiří L. Bílý, Ph.D., Eq.M.

Za odbornú a jazykovú stránku vedeckej monografie zodpovedá autor.

Copyright © JUDr. Dávid Šimek, PhD., 2015

ISBN 978-80-971978-0-3

Obsah

Predhovor	1
Prológ	3
I. Funkčné a právne východiská	7
Rímska konštitúcia, história jej vedeckého výkladu a dobovej aplikácie	7
A) Dobové teórie výkladu	7
B) Teórie výkladu po zániku Západorímskej ríše	8
C) Výklad v kontexte renesancie	10
D) Klasické a moderné teórie	12
Teória sociálnej evolúcie a sociobiológie	15
II. Rímska konštitúcia - unikátnosť versus univerzálnosť	18
Pojem <i>mos maiorum, institutum, consuetudo</i>	18
Vzťah rímskej konštitúcie a rímskeho štátu	22
A) Vzťah prirodzeného a práva národa rímskeho	22
B) Rímsky štát, spoločnosť a politické elity	24
C) Štát ako subjekt práva vo vzťahu k <i>mos maiorum</i>	26
Vzťah rímskej konštitúcie k súčasným právnym poriadkom	28
Deklarácia parciálnych základných premís, téz, cieľov a metód skúmania	28
Analýza	30
Kritické pojmy	30
Sporné pojmy	34
Ambivalentné pojmy	36
Syntéza komparácie	38
Záver	39
III. Princeps senatus - Princeps civitatis	40
Všeobecná etiológia inštitútu cisára	40
Klasifikácia vybraných pojmov – statický rozmer	40
A) Cisár	41
B) Imperator	41
C) Princeps senatus, princeps civitatis	42

D) Dominus	43
E) Augustus	44
F) Pontifex maximus	45
G) Iné relevantné označenia a tituly	46
Konklúzia vybraných pojmov	48
Evolúcia vybraných pojmov - dynamický rozmer	50
A) Diktátor v kontexte akceptovateľnosti	50
B) Triumvirát – interregnum alebo vláda vojenskej oligarchie?	53
Syntéza statického a dynamického rozmeru	56
Charakteristika inštitútu cisára v kontexte rímskeho štátu	60
Cisár a jeho vzťah k vonkajšiemu rozmeru rímskeho štátu	60
A) Vzťah k cudzím rímskym subjektom (vonkajší element)	60
B) Vzťah k zahraničným nerímskym subjektom (vonkajší element)	64
C) Vzťah k vnútroštátnym administratívnym subjektom – vyšším správnym celkom (vnútorý element)	67
D) Vzťah k vnútroštátnym administratívnym subjektom – nižším správnym celkom (vnútorý element)	70
D1) Podrobené (dedičné) a nepodrobené (peregrínske) domorodé obce a mestá	70
D2) Vojenské tábory	72
D3) <i>Coloniae</i> a cisár	74
D4) <i>Municipium</i> a cisár	75
Syntéza vonkajšieho a vnútorného elementu relácie cisára a rímskej ríše v zmysle výkladu teórie sociálnej evolúcie	78
Vonkajší element (bod č.5)	78
Vnútorý element (bod č.5)	79
Vonkajší element (bod č.3)	80
Vnútorý element (bod č.3)	81
Vonkajší element (bod č.4)	81
Vnútorý element (bod č.4)	82
Cisár vo vzťahu k vnútornému rozmeru rímskeho štátu – <i>res publica</i> , relácia ku klasickým republikánskym singulárnym úradom	83

A) Statický rozmer	85
A1) Modifikované úrady	85
Consul	85
Praetor	88
A2) Obsoletné úrady	89
Censor	89
Aedil	90
Quaestor	91
A3) Kontinuálne úrady	93
Tribuni plebis	93
Sumár statického rozmeru singulárnych úradov	95
B) Dynamický rozmer	96
B1) Utilitárna horizontálna transformácia	96
Koncentrácia – dekoncentrácia právomocí a kompetencií	96
Kumulácia – alternácia právomocí a kompetencií	100
Kreácia – modifikácia – revokácia magistratúr	102
Záver k utilitárnej horizontálnej transformácii	104
B2) Utilitárna vertikálna transformácia	106
Princíp štátnej hierarchie	106
Princíp subsidiarity	109
Princíp absorpcie právomocí a kompetencií	111
Záver k utilitárnej vertikálnej transformácii	115
Záverečné zhrnutie a hodnotenie naplnenia deklarovanych hypotéz	117
Resumé	117
Finálna konklúzia	126
Bibliografia	127
Index citácií	133
Zoznam obrazových príloh	141
Zoznam textových príloh	166

Predhovor

Prezentovaná publikácia je modifikáciou pôvodného projektu - dizertačnej práce autora, ktorá sa dočkala vysokého hodnotenia zo strany recenzentov, či už v rámci oponentských posudkov alebo resumé vedúceho práce. Pôvodná dizertačná práca bola úspešne obhájená v r. 2014 a teraz vychádza v upravenej knižnej podobe vo svojom prvom vydaní.

Oproti originálu sa štruktúra prispôbila dopytu a požiadavkám širšej verejnosti, t.j. systematické a funkčné aspekty sa čiastočne zjednodušili. Po obsahovej stránke nedošlo k žiadnej zmene, pričom niektoré pasáže čaká prepracovanie a rozšírenie oproti pôvodnému projektu.

Publikácia je určená širokej verejnosti, zvedavcom, študentom, vedeckým pracovníkom, každému kto je odhodlaný si prečítať niečo nové o starých veciach v novom svetle.

Základným účelom je vzbudiť v čitateľoch určité myšlienkové pochody, ktoré ich posunú vo vnímaní „toho“ okolo nás trochu ďalej. Publikácia tvorí ideové opozitum oproti klasickým formalistom a konceptualistom, ktorí majú v určitých prípadoch tendenciu dogmatizovať a škatulkovať určité prístupy. Publikácia však v žiadnom prípade nesegreguje potencionálnych čitateľov a je otvorená vedeckej diskusii. Konieckoncov to je aj primárny zámer autora, hovoriť o veciach zamlčaných, odkryť prístupy zabudnuté a posunúť ľudské hranice o trochu ďalej.

Dávid Šimek

Prológ

V rámci úvodných slov by som potenciálnym čitateľom prezentoval prologickú systematizáciu, skrze ktorú by predloženú publikáciu bolo možné optimálne vnímať, konfrontovať a analyzovať. Nie je totiž jednoduché recipročne rekognoskovať myšlienkové asociácie a postupy autora, obzvlášť nie v rámci vedeckej práce bez pomocného simultánneho výkladu. Pre uľahčenie, odbremenenie čitateľov od vytvárania zbytočných asociačných mostov s autorovými myšlienkovými pochodmi, ponúkam štruktúrovaný úvod, v ktorom nájdú odpovede na otázky, ktoré počas doby strávenej nad materiálom určite vyvstanú.

Deklarácia funkčného, časového, teritoriálneho a systematického ohraničenia výskumu

Uvedená publikácia má interdisciplinárny charakter a jej obsah je konfrontovaný nielen s klasickými vednými odbormi ako práva romanistika, antická história, filozofia, ale zasahuje aj do oblastí iných fundamentálnych vied ako psychológia, sociológia a ekonomika. Širokospektrálnosť skúmaného objektu ma nevyhnutne viedla k redukcii analyzovaného problému pre nasledovné úspešné realizovanie verifikácie, zameranú predovšetkým na časový, funkčný, teritoriálny a systematický aspekt.

Za esenciálnu zložku, nevyhnutnú pre korektné uvedenie čitateľa do problematiky, som určil nasledovné definovanie a klasifikáciu časového rozhrania, v ktorom sa analýza generálne orientovala. Hlavná línia zahŕňala obdobie vlády diktátora Caesara a princepsa Augusta, od ktorého sa vo forme jednotlivých excesov posúvala smerom do postklasickej - neskorej republiky alebo do zreformovaného principátu.¹

Funkčná hodnota je vyjadrená ohraničením skúmaného historického javu na aspekty historicko – právne a ústavnoprávne. Postup, ktorý kopíruje vyššie spomenuté delenie, sa posúva po dvoch paralelných úrovniach a to právnej romanistiky a modernej konštitucionalistiky. Stanoviská právnej romanistiky tvoria základné ťažisko výskumu. Reverzný časový kurz aplikovania základných zásad a tiež klasického ústavného práva, ktoré sa odvodzujú od moderných konštitucionalistických východísk, som považoval za vhodný explanačný element. V nadväznosti na spätnú komparáciu jedna z hlavných hypotéz usiluje o dokázanie prepojenia z hľadiska funkčného a terminologického medzi súčasnými ústavnými zásadami a styčnými bodmi *mos maiorum*.²

Teritoriálne vymedzenie som chápal vo viacerých úrovniach. V širšom slova zmysle ako naplnenie základnej geografickej funkcie, t.j. jasného vymedzenia a zamerania na rímsky štát v určitej časovej korelácii. V užšom slova zmysle už ako samotné definovanie štátnych orgánov so zameraním na lokálnu alebo celoštátnu pôsobnosť, poprípade na orgány centrálnu alebo provinčnú.³

Každé vedecké skúmanie musí mať predpoklady systematického začleneného získaných nových vedeckých poznatkov do štruktúry vedného odboru a jej následného využitia.⁴ V rámci úvodných statí som uviedol prezentáciu vonkajšej štruktúry práce, ktorá koreluje so zvyšnými komponentami práce a zároveň plní svoj interdisciplinárny charakter s dôrazom na východiskové body právnej romanistiky. Využitie

¹ V prvom prípade hovorím o období tesne po Tretej púnskej vojne až po vládu diktátora Caesara (146 pred. Kr.- 44 pred. Kr.) a v druhom prípade sa jedná o vládu Augusta, až po koniec pôsobenia adoptívnych cisárov (27 pred. Kr. až po 192 po Kr.)

² *Mos Maiorum* - teda zvyky predkov alebo nepísaná rímska ústava je založená na troch základných východiskách a to relatívnej nemennosti, funkčnosti, a potencionálnej sociálnej evolúcie.

³ Abbott F. F.: *A History and Description of Roman Political Institutions.*, Elibron Classics. 1901. str. 150

⁴ Černík, V. – Viceník, J. Višňovský, E.: *Praktické usudzovanie a humanitná interpretácia*. Bratislava IRIS 2000. ISBN 9788096722549 str. 22

získaných poznatkov sa kategoricky môže začleniť do rôznych príbuzných vedeckých odborov, ktorých výpočet je dynamický a veľmi pohyblivý. Vnútorne systematizácia práce je výsledkom rôznych prístupov, ktorá brala do úvahy historickú – časovú postupnosť, funkčné delenie, logickú nadväznosť a účelový psychologický imperatív autora.⁵

Deklarácia hypotéz a cieľov

Základná hypotéza vychádza z predpokladu, že pomocou analýzy antického rímskeho ústavného mechanizmu (konkrétne inštitútu rímskeho cisára v priamej interakcii s *mos maiorum*) **dospejem k objektívnej konvertibilite *mos maiorum* pri určitom stupni abstrakcie na súčasné dynamicky sa rozvíjajúce konštitučné právne poriadky riadiace sa princípmi sociálnej evolúcie**. Inými slovami povedané, primárna hypotéza deklaruje, že zákonitosti a vzťahy medzi štátnymi a štátotvornými subjektami z prostredia antického Ríma sa vo svojom teleologickom a funkčnom význame nezmenili pri zachovaní kompatibilných vlastností podobných subjektov súčasnosti, podľa výkladu teórie sociálnej evolúcie.

Pre úspešne zrealizovanú komparáciu, ktorá by mala vykazovať funkčnú a nielen konštatovacu hodnotu, je potrebné aplikovať tzv. funkciu analýzy, teda prostriedok skrze, ktorého sa výstupy výskumu uskutočnia. Dospel som k názoru, že teória sociálnej evolúcie v podobe základného konceptu poslúži na recipročné porovnanie ako najvhodnejší ekvivalent. Nakoľko samotná teória sociálnej evolúcie nedospela do podoby potvrdeného spoločenského zákona, predpokladám vzájomné dopĺňanie výskumu na základe nasledovného postupu:

1. analýza špecifikovaného *mos maiorum*
2. v rámci abstrakcie definovanie komparability a kompatibility so súčasnými vybranými ústavnými právnymi poriadkami skrze základné princípy sociálnej evolúcie,
3. potvrdenie alebo vyvrátenie princípov teórie sociálnej evolúcie skrze výskum v bode 1 a 2.

Pri bodoch č.2,3 bližšie uvádzam, že z hľadiska systematického členenia nie je uvádzaná špecifická stať v rámci publikácie, ktorá by sa izolovane venovala danej problematike. Uprednostňujem rozptylový prístup, tzn. potvrdzovanie resp. vyvracanie vzájomnej komparability a kompatibility sa sústreďuje do viacerých celkov vrátane záveru, nakoľko ani nie je účelom sledovať **primárny prínos** v úplnej komparácii vybraných súčasných právnych poriadkov a *mos maiorum*, ako skôr preukázať fakt, že tieto dve veličiny spolu stále korelujú v režime porovnateľnosti a príbuznosti. **Sekundárny prínos** v rozpracovaní a bližšom špecifikovaní teórie sociálnej evolúcie môže potenciálne v budúcnosti vyústiť do definície spoločenského zákona. Samozrejme medzi primárny cieľ predkladanej publikácie táto snaha nie je zaradená. Ak mám totiž definovať ciele výskumu, uvádzam nasledovné:

Primárny cieľ vychádzajúci z uvedených hypotéz smeruje k **vypracovaniu analýzy** inštitútu rímskeho cisára a jeho dynamického pôsobenia na ústavné reformy na prelome republiky a principátu a počas principátu.

Sekundárny cieľ nadväzuje na primárny, z ktorého sa derivatívne realizuje **parciálna, priebežná a príležitostná komparácia s vybranými kapitolami, princípmi a inštitútmi modernej konštitucionalistiky**, aby sa potvrdila alebo vyvrátila kompatibilita alebo komparabilita daných systémov.

Terciárny cieľ smeruje k **potvrdeniu resp. vyvráteniu generálnej aplikovateľnosti teórie sociálnej evolúcie**, ktorá je dislokovaná vždy v pozadí primárneho a sekundárneho cieľa.

⁵ Psychologický imperatív vyjadruje do istej miery tendenčnosť a účelovosť práce podľa vnútornej vedeckej orientácie autora. Do protikladu sa stavia snaha o čo najväčšiu objektivitu podávania faktov a historických súvislostí, a na strane druhej zase relatívnosť prezentovaná samotnou osobnosťou človeka.

Deklarácia prameňov a odbornej literatúry

Analýza dostupných prameňov, odbornej literatúry a iných zdrojov je bodom osobitného významu, ktorému je nutné venovať pozornosť hlavne z hľadiska kredibility. Z vierohodnosti získaných dokumentov priamo vyplýva ich následná selekcia a určenie, či budú plniť úlohu primárneho, sekundárneho alebo až terciárneho prameňa. Nepôjde tu teda o vzťah teritoriálny alebo časový, ale o to aký vzťah majú voči skúmanému objektu. Uvádžam ako príklad, že medzi jednou skupinou prameňov bude viac rôznorodých dokumentov z hľadiska časového alebo systematického, nie však funkčného hľadiska. Preto korelácia primárnej skupiny zdrojov k sekundárnej a terciárnej má logickú argumentáciu v podobe *argumentum a maiore ad minus*.

Medzi primárne pramene som demonštratívny výpočtom zaradil originárne dokumenty antického Ríma, ktoré sa priamo dotýkajú skúmaného objektu.

Autor *Marcus Tullius Cicero* etiologickým prístupom podáva vo svojich dielach *De re publica*, *De legibus*, *De officiis* pohľad na fungovanie ústavných orgánov na najvyššej úrovni, ktoré nájdú efektívne vyjadrenie v podobe explanačného úvodu do skúmanej problematiky, ale taktiež ako auxiliárnej bázy pre ďalšiu analýzu. *De republica* je písaná formou dialógu v šiestich knihách. Okrem piatej knihy z hľadiska obsahu možno využiť celý materiál pre odborné spracovanie.

De legibus je spísaný v troch knihách, z ktorej každá obsahuje validne informácie dotýkajúce sa rímskej konštitúcie, súdneho systému a hierarchie štátnych orgánov.⁶

Dielo *Res Gestae Divi Augusti* dotvára komplexnú mozaiku o dôležitý pohľad z perspektívy vládnej elity, konkrétne samotného cisára Augusta, ktorý sa považuje za potencionálneho autora historického dokumentu. Historici sa zhodnú, že obsah plní funkciu vládnej propagandy, no nemožno kategoricky negovať informácie zahrnuté v historickom texte. 35 odsekov tvorí solídne jadro historického pozadia, ktoré treba interpretovať s určitým nadhľadom.⁷

Medzi nezastupiteľných rímskych historikov, ktorí dokázali dejiny spojené s rímskym národom encyklopedicky zhrnúť relatívne presne, zaradujeme Tita Livia a jeho obsahovo bohaté *Ab urbe condita*.⁸ Spolu s ním by som spomenul tiež Polybia a jeho *Histórie*⁹ a taktiež Tacita - *Annales* a rovnomenné *Historiae*. Suetonius s odkazom na dielo *De vita Caesarum* sa zaraďuje z hľadiska informačného relevantného prínosu medzi najcennejšie pramene, pretože plní nielen funkciu konštatovacia, ale aj hodnotiacu, čo prináša určitý psychologický nadhľad na celú problematiku.

V nadväznosti na vyššie spomenutý odsek nadviažem Appianom a jeho *Rhómaika*, ktoré už nedisponujú silnou vypovedacou hodnotou v porovnaní s vyššie uvedenými publikáciami. Dielo síce vychádza z už spomenutých prác s množstvom historických nepresností, avšak dôležité z hľadiska utilitárnosti pre nás budú záverečné state, v ktorých autor verne opisuje zánik rímskej republiky.¹⁰

Diodorus Siculus a jeho práca *Bibliotheca Historica* poníma problematiku zo širšej perspektívy, ktorá sa spolu so základnými dielami Cicera javí ako vhodný materiál na vytvorenie faktografického pozadia.¹¹

⁶ Cicero: *De legibus* ed. Baraz Y.: A written republic, Princeton University Press, 2012 ISBN: 978-0-691-15332-2.

⁷ Augustus: *Res Gestae divi Augusti* ed. Cooley A.E., Cambridge University Press, 2009 ISBN: 0521841526.

⁸ Livius: *Ab urbe condita* ed. Bybliotech 2012, ASIN: B00B5H898W

⁹ Polybius: *Ἱστορίαι* ed. prekl. Paton W.R., Harvard University Press, 1922.

¹⁰ Appianus: *Historia romana* ed. prekl. White H.: Loeb Classical Library: *Roman History*, Harvard University press, ISBN 0674990021.

¹¹ Siculus: *The Library of History* ed. prekl. Dindorf L.A., Libraria Weidmannia, Reimer, 1826.

Historia Augusta a Diova *Historia romana* so svojím časovým odstupom nie vždy presne dokážu historicky a adekvátne identifikovať problém, čo sa pri konkurencii s inými historickými prameňmi dá komparáciou eliminovať. Vyplnenie informačného vákuu 2.-3. stor. sa direktivizuje práve len na tieto pramene.

Z diel, ktoré sa výslovne špecializujú na problematiku rímskej jurisprudencie predbežne zaraďujem Gaiove *Institutionum commentarii quattuor*, *Digesta*, *Lex duodecim tabularum*. Obsahový a funkčný dôraz týchto prác je kladený na *ius privatum*, a preto si nemôžem dovoliť ignorovať, z hľadiska úzkej interakcie právnych rímskych odvetví, tieto pramene, ktoré majú vysokú vypovednú hodnotu.¹²

Sekundárne pramene sú nezastupiteľnou zložkou, ktoré plnia základnú interpretačnú úlohu primárnych zdrojov. Svojou obsahovou podstatou odkazujem na práce významných právnych romanistov a prispievateľov s prirodzenou vedeckou autoritou v danom obore.

Funkčné trojstupňové delenie som zvolil kvôli nasledujúcim možným problémom. V prípade originárnych zdrojov môže nastať konfrontácia a mylný výklad skutočného významu vecí, faktov a historických súvislostí. Práve v tejto modelovej situácii svoju úlohu ideálne plnia práve vyššie spomínané sekundárne pramene, ktoré doplnia vzniknuté faktografické medzery.

Otázka encyklopedického výpočtu autorov je veľmi rozsiahla úloha, ktorá by nespĺnila svoj základný predpoklad jednoduchého prehľadu. Pokusím sa len o demonštratívne uvedenie mien najvýznamnejších autorít, o ktoré sa v tejto publikácii opieram. Zo zahraničných právnych romanistov, ktorých súčasná veda považuje už za klasické autority, musím spomenúť predstaviteľov nemeckej berlínskej klasickej školy profesora T. Mommsena a palermskej univerzity doktora S. Riccobona.

Z domácich autorov dávam do povedomia profesora O. Sommera, prvého československého profesora právnej romanistiky s bohatou vedeckou kariérou a jeho nasledovníkov K. Rebra a J. Kincla. Zo súčasných vedcov, zapodievajúcich sa výskumom rímskych právnych dejín, uvádzam profesora P. Blaha, a M. Skřejpka.

Nemôžem obísť tému utilitárnosti získaných poznatkov v elektronickej podobe. V publikácii sú využívané internetové zdroje len s vysokou kredibilitou. V prípadoch virtuálnych knižníc používam v rámci citácie zaužívané označenie celej webovej stránky spolu s posledným aktuálnym dňom evidovaného použitia, aby bolo umožnené čitateľovi hlbšie preskúmanie uvedených faktov a prameňov.¹³

Otázka odborných fór a informácií získaných prostredníctvom nich nie je odbornou verejnosťou chápané ako relevantný zdroj.¹⁴ Pripájam sa k tomuto názoru, nakoľko odborné fóra môžu slúžiť len ako efektívna nápoveda k primárnym prameňom.

Nezastupiteľné miesto patrí taktiež kolegom z obce česko-slovenských právnych romanistov, za ich odbornú asistenciu a zdieľanie nahromadených vedeckých poznatkov.

¹² Pozn. Pri komparácii *ius privatum* a *ius publicum* využijeme systematiku výkladov jednotlivých pojmov, ich výstavby a členenia. Samozrejme nemôžem z hľadiska obsahu zrovnávať verejné a súkromné právo, avšak z hľadiska myšlienkových postupov, základnej logiky a účelu nájdeme spoločné styčné body.

¹³ Problém aktuálnosti a udržiavania webovej stránky v chode nie je objektívne v pôsobnosti a moci autora. Je overenou praxou, že webové stránky zanikajú, resp. ich obsah je priebežne do značenej miery modifikovaný. Preto všetky internetové zdroje sú označené dátumom citácií.

¹⁴ Samotné fórum, ktoré nemá oficiálnu registráciu fyzických alebo právnických subjektov pod vedením vedeckej spoločnosti nemožno považovať za relevantný zdroj informácií. Z hľadiska utilitárnosti a pátracej činnosti však môžu pre autora plniť nezastupiteľnú funkciu.

I. Funčné a právne východiská

Rímska konštitúcia, história jej vedeckého výkladu a dobovej aplikácie

Ak sa definovaný problém má rozoberať cez prizmu dynamických javov, teda nie len vo svetle statických ukazovateľov, je potrebné pre vedecké skúmanie predstaviť teóriu resp. prírodný alebo spoločenský zákon, ktorý bude systematicky spracovávať vstupné údaje a zároveň vnútorným logickým postupom prezentovať aj výsledky na výstupe. V nasledujúcej podkapitole predstavím chronologicky základné metódy skúmania výkladu rímskej ústavy a jej praktického odkazu skrze dobové teórie a na základe stručnej prezentácie uvediem vlastnú subjektívnu metódu, pomocou ktorej podrobím skúmaný problém nasledovným logickým postupom.

A) Dobové teórie výkladu

Dôvodenie a teleologické úvahy ohľadne rímskej konštitúcie siahajú priamo do dobových časových období antiky *in medias res*, kedy samotní súčasníci prevažne rímskeho pôvodu predstavili svoje myšlienky, názory a postoje k fungovaniu samotného rímskeho štátu a filozofie ako takej.¹⁵ Autenticita sprostredkovaná priamymi, i keď v mnohých prípadoch skreslenými výpoveďami, má nezastupiteľnú funkčnú a historickú hodnotu. Tieto myšlienkové pochody zahŕňajú klasickú grécku aristotelovskú logiku podanú rétorickou ľahkosťou a zrozumiteľnosťou, kombinujúc empirickú zložku ak bola prítomná v závislosti od konkrétneho autora.

Z hľadiska systematickej a rétorickej štruktúry dobové pramene¹⁶ nesú niektoré spoločné rysy. Jedna z **prvých neodmysliteľných čŕt**, ktorá predstavuje viac-menej obligatórnu zložku rímskych vedeckých prác, je všadeprítomná religionistická správa-odkaz, ktorý pri pochopení myslenia a predstáv starovekého rímskeho občana plní explanačnú úlohu.¹⁷

Ako som naznačil, rímska historická jurisprudencia nedisponuje zdrojmi a prameňmi, ktoré by niesli mimorímsky kolorit, čím sa žiaľ eliminuje do istej miery generálna možnosť konfrontácie prezentovaných faktov.¹⁸ Pri vnútroštátnych turbulenciách a tenziách existovali, našťastie pre právnych romanistov a historikov, protichodné interpretácie jednotlivých udalostí ak nie ich úplné ignorovanie alebo opačne ich fabulovanie,¹⁹ čo čiastočne nahrádza určitý stupeň absencie metódy konfrontácie sporných udalostí. Preto môžeme konštatovať, že za **druhý charakteristický znak** označujeme do veľkej miery tendenčnosť, ktorá je viac-menej všadeprítomná, zaťažujúca a skresľujúca avšak nie úplne derogatívna pre vedecké bádanie.

¹⁵ Cic. *De of.* I,99,, *lustitiae partes sunt non violare homines, verecundiae non offendere, in quo maxime vis perspicitur decori*“

¹⁶ Ak hovorím o dobových prameňoch, mám na mysli predovšetkým autorov a diela, ktoré sa priamo zapodievajú témou rímskeho štátu, práva a histórie štátnosti.

¹⁷ Pozn. Každá staroveká kultúra musela justifikovať svoje nadradené dominantné postavenie nielen na poli faktického pozemského života, ale aj náboženského. Preto sa stretáme s mnohými odkazmi antických civilizácií na božstvá vlastného panteónu – faraón bol zhmotnením boha Horusa na Zemi, obyvatelia Atén odkazovali svoju dominanciu na boha Poseidóna a Aténu, mesto Sparta zase na boha vojny Áresa. Rimania odjakživa stotožňovali svoj odkaz s bohom vojny Marsom a Jupiterom.

¹⁸ Keď hovorím o mimorímskom vplyve, mám na mysli pramene, ktoré teoreticky existovali mimo hraníc rímskej ríše, teda nie zdroje písané rímskymi občanmi, naturalizovanými Rimanmi, resp. slobodnými obyvateľmi.

¹⁹ Pri vnútroštátnom štiepení a občianskych nepokojoch a to hlavne pri premene republiky na autokratický pseudorepublikánsky model etablovaný Caesarom pozorujeme rôzne interpretácie faktov jednak zo strany republikánskej aristokracie prezentovaných Cicerom, a jednak zo strany pro-cisárskych úradníkov, ktorí písali neskoršie histórie ako napr. Suetonius alebo Appianus.

Dobové teórie, pri aplikácii určitej miery tolerancie vo vzťahu k modernej pojmológii, vykazujú znaky silnej, v niektorých prípadoch až naivnej utilitárnosti, ktorá pramenila možno z ideologickej disciplíny a ambícií autorov alebo z jednoduchého pudu sebazáchovy.²⁰ Snaha o vyváženosť a zmazanie tejto stigmy aplikovaním pravidiel formálnej logiky a rétorickej ľahkosti by mnohí klasickí grécki myslitelia označili za nevydarený pokus zmazať primitívne propagandistické sofizmy bez reálneho základu.²¹ Ideologický základ s nádyhom propagačnej funkcie reprezentuje **tretí charakteristický znak**.

Po odstránení účelových apendixov však nachádzame reálnu faktografickú bázu, z ktorej môžeme ďalej vychádzať a čerpať. Ak pristupujem konieckoncov k problematike extrémne utilitárne, automaticky filtrujem ideologickú a propagandistickú bázu, ktorá už neplní svoj konkrétny špecifický dobový účel a snažím sa aplikovať a prispôbiť na konkrétnu situáciu znalosti, ktoré nám rímsky autori zanechali. Tento **štvrtý znak** vlastný skoro pre všetky rímske vedecké práce charakterizuje ambivalentnosť a všeobecnú adaptabilitu, ktorá našla zhmotnenie vo všeobecnej aplikácii vlastnej utilitárnosti do 18. stor.

B) Teórie výkladu po zániku Západorímskej ríše

Zánik Západorímskej ríše prináša odklon od teoretickej verifikácii smerom k praktickým potrebám novej spoločnosti, novým štátnym útvarom. Infestácia rímskeho súkromného práva barbariskými kmeňovými prvkami, zánik rímskej konštitúcie z teritoriálneho hľadiska, vymazanie pôvodnej ekonomickej a administratívnej bázy posunuli počiatočný pomyselný evolučný bod smerom dopredu.

Usadenie putujúcich národov si vyžiadalo čas niekoľkých generácií, ktorý bol potrebný na to, aby sa vytvoril priestor na dedenie odkazu rímskej ríše. V rámci súkromného práva prežili niektoré inštitúty v častiach, kde sa ich dennodenné používanie transformovalo doslovne na obyčajové právo. Rímska konštitúcia, ktorú poznali barbariské národy už len v podobe dominátu v prvých rokoch usadzovania nemohla do veľkej miery ovplyvniť fungovanie vlastného rodového zriadenia. Dokonca aj neskoršie zjednocovanie území novými centralistickými štátnymi útvarmi ako napr. Franskou ríšou, nevedelo k asimilácii jednotlivých pravidiel *mos maiorum*.²²

Absencia záujmu o skúmanie a rozvíjanie pravidiel riadenia rímskeho štátu a vôbec štátu ako takého nakoniec viedol k silnej atrofii nielen dynamického rozvíjania sa neskoro dominátneho *mos maiorum*, ale aj degradáciou pôvodnej faktografickej bázy.²³ Nositeľom skutočného rímskeho odkazu v oblasti modifikovaného práva a konštitúcie sa stala katolícka cirkevná organizácia, ktorá predstavovala podľa základných východísk teórie sociálnej evolúcie so zameraním na štátne formy, ďalší evolučný stupeň vývoja rímskeho štátu²⁴. Tá dokázala absorbovať schopnosť nielen efektívne spravovať rozsiahle územia a materiálne hodnoty, ovplyvňovať fungovanie zahraničných štátnych mechanizmov, ale aj exportovať svoj vplyv pomocou rôznych prostriedkov na územia, kde sa rímska ríša na vrchole svojej moci nikdy nepriblížila. Tak ako Rimania antiky, aj personálna báza katolíckej administratívy pristupovala k budovaniu cirkvi pragmaticky a utilitárne, čo sa odrazilo v absolútnej politickej dominancii scholastickej stredovekej kresťanskej Európe. Bližšie skúmanie a výklady rímskej konštitúcie zostávajú i naďalej na úrovni dobových antických autorov obohatené o spisy niektorých cirkevných otcov akým bol napr. Aurelius Augustinus, ktorý vo svojich dielach siahol skôr po náboženskom a filozofickom páťose ako po pragmatickom prísupe.

²⁰ Pozn. *Res Gest.* 3

²¹ Pozn. Suet. *De Vita Caesarum* – kde v niektorých pasážach až nekomfortne pristupuje, hodnotí a degraduje udalosti a život tzv. „čiernych cisárov“ (*Tib.*47) a naopak vlezle a bez obalu vyzdvihuje tzv. „božských cisárov“ (*Aug.*16).

²² Lewis A.R.: *The Dukes in Regnum Francorum, A.D.* Speculum A journal of medieval studies vol.LI No.3 1976, str. 381

²³ Halsall G.: *Barbarian migrations and the Roman West*, 2008, Cambridge University Press, ISBN 0-521-43491-2 str. 64

²⁴ Vychádzam z Darwinovej sociálnej evolúcie, ktorá opisuje biologické, ale aj sociálne dynamické javy na princípe maximálnej efektivity a užitočnosti. Komparáciou len potvrdzuje pravdivostnú hodnotu nielen v biologickom ale aj spoločenskom svete, kde objektívne existuje len to čo má svoje opodstatnenie, teda účel.

V rámci východorímskej ríše pozorujeme snahu o rekonštitúciu niektorých prvkov, ktoré obsahoval pôvodný štátny útvar Rimanov, avšak z objektívneho hľadiska prihladnuc na geopolitické rozloženia síl sa javí ako totálne nemožná v každom ohľade.²⁵ Absencia klasickej rímskej organizácie v oblasti štátnej administratívy, zápalu prvotného dynamického vývoja na poli vojenskom, deklinácia výkonu hospodárstva s príchodom kolonátu a hlavne protofeudalizmu²⁶, degradácia duchovného odkazu a vývoja znemožňovali v každom smere determináciu snáh jednotlivých východorímskych cisárov a ich veliteľov a štátnikov dosiahnuť proklamované ciele. Fixovanie východorímskej ústavy na model starý dvesto rokov priniesol neskôr v ranom aj neskorom stredoveku Byzantskej ríši nemalé až fatálne problémy.

Spísanie *Corpus Iuris Civilis* v oblasti súkromného práva organizované cisárom Justiniánom, ktorým chcel zaviesť poriadok do ekonomického spolunažívania súkromných osôb, je chválihodné, avšak cestou realizácie plánu sa stratila skutočná priorita utilitárnosti a riešenia skutočného problému. Cisár chcel zjednotením právnej úpravy súkromného práva získať väčšie finančné prostriedky na organizovanie „východorímskej reconquisty“ (tým, že sa sprehľadnia súkromnoprávne a hlavne dedičské a obligačné vzťahy) a na strane druhej proklamovať obnovu rímskej ríše tým, že ako prvý obnoví rímsky poriadok – parciálne *ius privatum*, čo dnes hodnotím ako celkom scestné.²⁷ Za prioritu mala byť považovaná reforma štátneho usporiadania v duchu začínajúceho ekonomického modelu protofeudalizmu, kde sa javili ako vhodné dve alternatívy. Primárna možnosť vychádzala z úvahy o totálnej byrokratickej absolutistickej monarchie, za ktorou sa byzantskí cisári vydali až v neskoršom období (10-15. stor.), kedy boli feudálne väzby už príliš silné na samotné realizovanie.²⁸ Sekundárna alternatíva vychádzala z modelu tzv. pseudo-konštitučnej monarchie, kde centrálné cisárske orgány podliehali kontrole novovznikajúcej provinčnej šľachty. Hlavnou nevýhodou vyššie uvedeného systému bola prítomnosť všadeprítomnej vnútro politickej tenzie a rizika štiepenia. Pozitívne aspekty v prípade ekonomického nárastu a expanzii vplyvu a hraníc však posúvali spomínaný štátno-mocenský ekvivalent skoro vždy pred ostatné dobové zriadenia.²⁹

Konštatujeme teda, že s výnimkou katolíckej cirkevnej organizácie analýza štátneho zriadenia a rímskej konštitúcie v pozitívno-právnom slova zmysle sa zastavila v štátnych útvaroch, ktoré vznikli na troskách západorímskej ríše, tak aj v priestore východnej gréckej časti.

Dynamicky rozvíjajúci sa arabský svet pod záštitou nového náboženstva islamu, ktorý dokázal dobyť a zjednotiť rozsiahle územia po dobu len niekoľkých storočí, prišiel priamo do styku s odkazom rímskej konštitúcie a práva. Spočiatku spoločnosť založená na silnom rodovom princípe dokázala popretfáť tieto väzby a nastoliť moderný východný teokratický pseudo-feudalizmus³⁰. Na rozdiel od ranej kresťanskej

²⁵ Bury J.B.: *History of the Later Roman Empire.*, 1923 London: Macmillan. kapitola 21 §4

²⁶ Kulikowski M.: *Late Roman Spain and Its Cities.* JHU Press. 2004 ISBN 0-8018-7978-7, str. 415

Protofeudalizmus je politicko-ekonomický systém, ktorý sa spája hlavne s existenciou barbarkých štátnych útvarov na území Španielska v 5. a 6. stor. V priestore východorímskej ríše sa jedná o zdeformovaný politický systém, etablovaný Diokleciánom a Konštantínom Veľkým hlavne na otrokárstvo, ktorý už nezodpovedal rozvinutému hospodárskemu modelu – neskorému kolonátu. Tento systém bol nahradený v 7. stor. novým usporiadaním zvaný *Thema*, klasicke kvázi-markgrófske vojenské feudálne usporiadanie.

²⁷ Rímska ríša mala tri jednotiace prvky a to armádu, právo a náboženstvo. Môžeme otvorene povedať, že armádne úspechy boli limitované hospodárstvom východorímskej ríše, ktoré stálo na prahu zmeny a prerodu na protofeudalizmus. Úspechy na poli vojenskom teda nezáviseli tak na schopnostiach veliteľského zboru ako na financiách, ktoré nevedel Konštantínopol utiahnuť. Náboženstvo sa postupne v latinskej časti osamostatnilo a postupom času sa len prehlbovali rozdiely medzi gréckou a rímskou časťou, ktoré cisár nevedel objektívne ovplyvniť. Zostávalo teda nevyhnutne právo, ktoré zjednocovalo do veľkej miery západ a východ. Tu nastáva kritická chyba cisára Justiniána, ktorý sa na miesto sústredenie reformy na súkromné právo, mal zamerať na verejné ústavné právo, resp. na oboje.

²⁸ Mám na mysli napr. formu byrokratického absolutizmu Francúzska 16-17. stor. ktorou sa negovali klasicke feudálne teritoriálne väzby vysokej šľachty supľujúc ich profesionálnymi úradníkmi panovníka (keďže feudálne väzby v čase možnosti realizácie vo východorímskej ríši 7-8 stor. neexistovali, uvádzam aj tento klasicke model 16-17. storočia). Táto alternatíva sa dala uskutočniť len pri faktickom oslabení moci stavov, konkrét. vysokej šľachty, ktorá bola v byzantských podmienkach 10. až 11. stor. až príliš silná na realizáciu vyššie uvedeného experimentu.

²⁹ Vychádzam z historických skúsenosti Anglického kráľovstva po r. 1215, kedy bola obmedzená moc panovníka vysokou šľachtou. Objektívne sa od spomenutej doby datuje silná ekonomická expanzia a posúvanie štátnych hraníc Anglického impéria až za kanál *Le Manche*.

³⁰ Crone P.: *Medieval Islamic Political Thought.* Edinburgh University Press.. ISBN 0-7486-2194-6 2005, str.. 308–9

Shadi H.: *An Islamic Alternative? Equality, Redistributive Justice, and the Welfare State in the Caliphate of Umar.* Renaissance: Monthly Islamic Journal 13 (8) august 2003.

Európy islamský prístup k pôvodným pohanským vedomostiam nebol do takej miery agresívny a religiofóbny. Obnovenie knižníc v Damasku, Alexandrii, Kartágu, Cordóbe a Antiochii o klasické diela antiky a ich preklady do arabštiny zachránili paradoxne kresťanskú Európu pred intelektuálnym vyhynutím. Asimilácia tvorby a výkladu rímskeho práva sa odrazila napr. v tvorbe náboženského práva šarije.³¹ V neskorších vývojových etapách videla arabská a turecká civilizácia v rímskej ríši svoj vzor (snahy o založenie Rumského resp. rímskeho tureckého sultanátu seldžuckými Turkami) a snažila sa vykladať, tak ako ich predchodcovia, zmysel rímskej ústavy utilitárne, teda aplikáciu a modifikáciu toho čo sa realizovať objektívne dalo. Spravovanie provincií a modely niektorých ústredných orgánov kombinujú perzské a rímske prvky.³² Organizácia a voľba kalifov (ekvivalent konzula a najvyššieho kňaza) generálnym zhromaždením šúra (ekvivalent ľudového zhromaždenia), kde sú vyslaní generálni zástupcovia všetkých moslimov a priamou voľbou volia na doživotný mandát kalifa, ktorý je obmedzený náboženskými zákonmi a zvykmi³³, pripomína do istej miery konštitutívnu teokratickú autokraciu vychádzajúcu z určitých pravidiel princípátu. Keď si uvedomíme neskoršiu degradáciu politického vplyvu kalifov na formálny úrad, kde reálnu moc prevzali sultáni a ponechali oficiálne volení orgán existovať len z dôvodu zachovania kontinuity a konzervativizmu spoločnosti, nemôžeme sa ubrániť historickej paralele obdobia prvých rímskych cisárov.

C) Výklad v kontexte renesancie

Renesancia ako nový filozofický a vedecký prístup prináša inovované kritické hodnotenie udalostí súčasných a minulých. Centrom nového prúdu sa stali z geopolitického hľadiska ako prvé severotalianske mestá.³⁴ Návrat a obnovenie antického zmysľania, negácia a kritika scholastickej feudálnej moci, hľadanie inšpirácie najmä z obdobia klasickej helénskej civilizácie a rímskej ríše kreuje dobrý odrazový mostík pre klasické a post-klasické teórie.³⁵

V nasledovných statiach uvedieme praktické historické prípady, kde sa v náznakoch vo forme inšpirácie aplikovalo antické rímske *mos maiorum*.

Rímska konštitúcia našla svoje znovuzrodenie v alternovanej ustálenej podobe ústavných zvykov³⁶ práve v už spomínaných severotalianskych mestách Janove, Benátok, Florencii a Milána. V priebehu 14. až 15. stor. registrujeme progresívne ústavné reformy v horeuvedených mestských štátoch, ktoré keby sa

Hovorím o teokratickom pseudo-feudalizme preto, lebo od klasického modelu, ktorý bol zadefinovaný podľa kresťanského parametrov sa odlišuje na jednej strane silnými zásahmi náboženského práva a na strane druhej oprávneniami jednotlivých feudálov, ktoré sa celkom nezhodovali s kresťanskými protajškami.

³¹ Islamské právo pozná 4 subjekty zapodievať sa vlastnou jurisprudenciou: 1. *Qadis* alebo praetor ako rímsky ekvivalent – vystupoval ako sudca a zároveň mal právomoc dopĺňať pôvodné právo šariju, 2. *Mufti* alebo právny vedec, ktorý vydával nezáväznú rezponzu teda *fatwy*, 3. advokáti alebo obhajcovia žalovanej strany 4. prokurátori, teda žalobcovia v mene kalifa.

³² Počas vlády Umajovského kalifátu (7-8. stor.) systém ústredných a provinčných orgánov kopíroval byzantskú a perzskú hierarchiu, kde úrady boli rozdelené do troch skupín podľa jednotlivých právomocí: 1. Politická a vojenská právomoc, 2. vyberanie daní a administratívna právomoc a 3. náboženská právomoc. Centrálné orgány tvorilo sedem konzílií, špecializujúcich sa funkčne na jednotlivé špecifické úlohy (vojenské, právne, ekonomické etc.). Provincie si zachovali svojich pôvodných miestodržiteľov aj s pomocným personálom a štruktúrou.

³³ Pozn. Teda nie je absolútny vládár v zmysle kresťanskej Európy, ktorá odvodzovala vládu priamo od Boha - z Božej milosti, ale jeho moc pochádza od veriacich, ktorí majú právo ho zosadiť ak poruší *de facto* teokratickú ústavu.

³⁴ Scott S. P. : *History of the Moorish Empire in Europe Vol. 3*. Lippincott. 1904, str. 447.

Po dobytí Cordóby andalúzskeho kalifátu r.1236 a obsadení miestnej knižnice, ktorá v prepočte kvantitatívnej zložky obsahovala 125-krát viac materiálov ako najväčšia Parížska univerzitná knižnica a podľa kvalitatívnej zložky kolektovala skoro všetky arabské prepisy klasických gréckych a rímskych autorov (ktoré v prevažnej miere absentovali v kresťanskej Európe) mohla začať nová éra poznania. Ako prví prejavili záujem o študijné pobyty talianski učitelia z Janova, Milána a Benátok, ktorí priniesli prvé latinské preklady rímskych klasikov späť na pôdu Itálie.

³⁵ Pre naše účely špecificky vybraná teória sociálneho darwinizmu, sociálnej evolúcie, sociobiológie, sociálnej atropológie etc.

³⁶ Tzn. že neprípadá do úvahy kategorizácia do typov písanej alebo nepísanej ústavy, lebo sa jednalo len o ustálené právne obyčaje a zvyky.

udiali len ako náhodné izolované krátkodobé javy, nemohli by sme ich pokladať za relevantné.³⁷ Avšak s príchodom renesancie a zoznámením sa širokej odbornej verejnosti najmä so štátoprávnymi dielami antických autorov, pozorujeme určitý posun v konštitučnom usporiadaní týchto subjektov.

Mestské štáty boli odjakživa z hľadiska geopolitického rozloženia moci predurčené na republikánske zriadenie, ktoré vykazuje modifikované znaky oligarchie alebo populistckej demokracie. Živnú pôdu v podobe konkrétnych ústavných zvyklostí v prevažnej miere tvorili kolektívne varianty delby moci, ktoré sa funkčne špecifikovali a vyrýsovali práve vďaka reimportu klasických antických štátoprávných diel.

Výnimkou z vyššie uvedeného trendu neboli ani Benátky, kde hlavnú ústavnú úlohu zohrával Veľký koncil na čele s Dóžom.³⁸ V r.1268 sa udiala zaujímavá ústavná reforma, v historickom odkaze na znovudobytie cordóbskej knižnice, ktorá podľa môjho názoru bola ovplyvnená a šťastí našla inšpiráciu v určitých republikánskych znakoch *mos maiorum*. Na jednej strane obmedzila formálne vplyv oligarchie pri voľbách a hlasovaniach a na strane druhej obmedzila vplyv Dóžu, ktorý bol pod prísnyim dohľadom svojich úradníckych kolegov.³⁹

Miláno zažilo svoju krátku éru Zlatej Ambrosiánskej republiky po dobu troch rokov založenú univerzitou v Pavii.⁴⁰

Florencia etablovala republiku v r. 1328-1434 a v pozmenenej forme až do r.1737, kedy ju úplne ovládal rod Mediciovcov.⁴¹

Janov, hoci bol formálne ovládaný janovským biskupom a jeho lénnym pánom bol cisár Svätej ríše rímskej, v skutočnosti ovládali konzuli volení ľudovým zhromaždením. Neskoršie tento model vystriedala, vďaka moru Čierna smrť, ktorý usmrtil väčšinu obyvateľstva, pružnejšia benátska alternatíva, ktorú adoptovali v druhej polovici 14. stor.⁴²

Konštatujeme na základe dostupných prameňov, že špeciálny teritoriálny atribút severotalianskych miest predestinoval ich štátnomocenský život na vrchol moci a vplyvu vo vrcholnej stredovekej resp. renesančnej Európe. Vplyv a odkaz *mos maiorum* starovekého Ríma sprostredkovaný andalúzsou arabskou civilizáciou evolučne posunul dopredu nielen katolícku cirkev ako organizáciu, ale aj ekonomický a politický vývoj vyššie uvedených mestských štátov. Rýchly hospodársky nárast sa viaže k novej politike pragmatickej tolerancie a upustenia od klasických agresívnych religiózných dogiem, ktoré v konečnom dôsledku bránili otvoreniu mierového obchodného kontaktu najmä s moslimskými protažškami. Bankovníctvo a vývoj nových ekonomických inštitútov v renesančnej Európe súvisel priamo s naviazaním ochodného kontaktu s arabskou resp. tureckou civilizáciou a zároveň so zdokonalením rímskeho práva súkromného.⁴³ Postoj k slobodným obyvateľom sa už fakticky nedefinoval len príslušnosťou k feudálnemu rodu alebo viere, ale tiež podľa ekonomických možností jednotlivca. Vládnuca vrstva už nebola definovaná ako vysoká feudálna šľachta, ale ako oligarchická buržoázna elita.

³⁷ Za takýto ojedinelý jav považujem ústavné usporiadanie siedmych holandských provincií, ktoré teoreticky mohli byť ovplyvnené *mos maiorum*, ale v kontexte historických súvislostí tento výsledok hodnotím skôr za rezultat špecifickej sociálnej evolúcie v danej oblasti. *The Act of Abjuration: Edict of the States general of the United Netherlands*. ed. 16th-Century Treaties: Union of Utrecht, Union of Lublin, Pacification of Ghent, Act of Abjuration, Treaty of Zaragoza, Peace of Augsburg, General books LLC 2010 ISBN 1155142071.

³⁸ Mowbray M., Gollmann D.: *"Electing the Doge of Venice: Analysis of a 13th Century Protocol"*. Enterprise Systems and Storage Laboratory HP Laboratories Bristol HPL-2007-28(R.1) July 12, 2007

³⁹ Vplyv oligarchie sa eliminoval jednak zákazom znovuzvolenia do úradu viac ako po dve po sebe idúce volebné obdobia a jednak systémom voľby do Veľkého koncilu, ktorý zahŕňal aj náhodné žrebovanie lósom. Dóža bol obmedzený po finančnej stránke (nesmel vlastníť majetok v zahraničí, jeho plat predstavoval hodnotu priemerného zárobku) a mocenskej stránke (po voľbe bol predstavený ľudu Benátok, ktorý musel prejavíť svoj súhlas alebo nesúhlas s novozvoleným Dóžom). Jeho mandát bol síce doživotný ale mohol mu byť hocikedy odňatý pri dokázaní sprenevery funkcie.

⁴⁰ Milánsku republiku zlikvidoval Francesco Sforza, ktorý sa neskôr nechal titulovať ako vojvoda milánsky. Ady C. M., Armstrong E. *A History of Milan under the Sforza*. Methuen & Co., 1907 str.45

⁴¹ Strathern P. : *Medici: "Godfathers of the Renaissance"* (Vintage Publishers) ISBN 978-0-099-52297-3 2009, str. 266-268

⁴² Epstein A.S.; *Genoa & the Genoese, 958–1528*. University of North Carolina Press, 1996 , str. 188

⁴³ Hoggson N. F.: *Banking Through the Ages*, New York, 1926 Dodd, Mead & Company. str. 57

Prístup k vedeckému skúmaniu rímskej konštitúcie a jej praktickej aplikácie na dobové podmienky zaznamenáva posun smerom od čistej utilitárnej formy smerom k teleologickému a filozofickému výkladu. Podľa zdokumentovaných dobových prameňov a vyššie uvedenej praktickej demonštrácii, ľudia, ktorí realizovali faktické zmeny, sa museli zamýšľať už aj nad vnútorným mechanizmom a fungovaním *mos maiorum*. Museli extrahovať niektoré abstraktné pojmy ako mocenská kontrola, zákaz kumulácie moci, zdroj moci, trestnoprávna imunita úradu a pod., aby docielili zamýšľaný výsledok v praktickej rovine. Na prvý pohľad by sme mohli konštatovať, že štátne usporiadanie severotalianskych miest sa len vo veľmi malých rysoch podobá rímskej republikánskej konštitúcii. Záleží však čo hľadáme a na čo sa zameriavame. Ak sa koncentrujeme na konkrétne štátne inštitúty a ich doslovné okopírované proťajšky nájdeme minimálnu zhodu. Skúsme sa však pozrieť na problematiku skrze prizmu princípov a metód, ktoré tvoria abstraktné pojmy a nie sú viditeľné na prvý pohľad. Ak sa zameriame na túto konkrétnu abstrakciu, nájdeme vysokú mieru totožnosti ústav severotalianskych miest s republikánskou ústavou antického Ríma kombinovanou prvkami principátu.

D) Klasické a moderné teórie

Dlhotrvajúca nemožnosť zjednotenia apeninského poloostrova jedným z predchádzajúcich zmienených subjektov viedla k čiastočnému zastaveniu exportu renesančných ideí a ich faktického uplatnenia v zahraničných veľmociach západnej a strednej Európy.⁴⁴ Rozvíjanie myšlienok a teoretických úvah sa však na teoretickom poli úplne nezastavilo, avšak bez reálneho empirického vyskúšania zostávali tieto logické postupy bez dotyku s realitou viac-menej utopistickými úvahami.

V nasledujúcej stati som extrahoval z rozsiahleho pôvodného materiálu osvieteneckej filozofov a ich pojednávaniach o štáte tri významné teórie, ktoré do veľkej miery ovplyvnili ústavný vývoj moderných európskych štátov a urobili ich krátke *resume* v kontexte odkazu rímskej ústavy.

Teória spoločenskej zmluvy, delenia štátnej moci a základných ľudských práv dostali teoretické rozpracovanie najmä J. Lockom, Ch. L. Montesquieum a G. Masonom, ktorí nepopierali inšpiráciu dielami Herodota, Platóna, Tacita, Cicera a vôbec antickým svetom ako takým.⁴⁵

Spoločenská zmluva medzi štátom a spoločnosťou, ktorá prísne rozlišovala a oddeľovala tieto dva subjekty, konštatovala nadradené postavenie občianskej spoločnosti, ktorej úmyselnou deriváciou a následným odčlenením v oblasti organizácie a usporiadania vznikol systém vládnutia nazývaný štát. Ten sa zaväzoval skrze nepísané práva a povinnosti (spoločenskú zmluvu) plniť úlohy zverené spoločnosťou a nikdy neísť proti jej záujmom, v opačnom prípade strácal svoj zmysel a opodstatnenie a mal byť nahradený.⁴⁶ Rímska štáto-právna veda nikdy nedosiahla vysoké teoretické rozpracovanie vlastných princípov spoločenskej zmluvy, a ak nazeráme na históriu cez prizmu tejto teórie môžeme zároveň povedať, že v histórii rímskej ríše následok jej, v mnohých prípadoch domnelého porušenia, zo strany štátu je podrobne zdokumentovaný dobovými historikmi v podobe občianskych nepokojov.⁴⁷ Naopak J. Locke pri písaní svojich úvah žil v prostredí, kedy praktická realizácia princípu spoločenskej zmluvy neexistovala. Jej možnej budúcej realizácii ako spoločenského experimentu muselo predchádzať najprv logické rozvinutie a prezentovanie odbornej verejnosti. Z traktátu J. Locka sa priamo odvodzovalo právo odporu proti štátnemu systému, ktorý sa spreneverí spoločnosti, a ktoré bolo priamo inkorporované v ústavách

⁴⁴ Veľká Británia sa vyvíjala vlastnou, čiastočne separátnou cestou nepísanej ústavy, ktorá sa podľa potreby vždy dopĺňala. Prvky konštitučnej monarchie boli silne zakorenené a potvrdené po masívnych občianskych konfliktoch 17. stor. Poľská ústava sa vyvíjala na príbuznom princípe ako Veľká Británia. Poľsko patrilo medzi prvú kontinentálnu európsku krajinu s nepísanou ústavou.

⁴⁵ Montesquieu Ch. L.: *Considerations on the Causes of the Greatness of the Romans and their Decline*, The Free Press, retrieved 30 November 2011 Ch. XVIII. 1734

⁴⁶ Locke J.: *Two Treatises On Government: A Translation Into Modern English*, ISR/Google Books, 2009, str. 70

⁴⁷ O dôvodoch občianskych nepokojov a vojen môžeme polemizovať, ale vonkajšie vyjadrenie jednoznačne naznačuje zlyhanie štátu a jeho následnú transformáciu zo strany občianskej spoločnosti v zastúpení politickej a vojenskej elity.

Veľkej Británie, virginskej ústave a ústave francúzskej republiky. Nasledovné platí aj pre autora teórie delenia štátnej moci Ch.L. Montesquieu, ktorý vychádzal z princípov a ich sumarizačného chápania koncentrovaného v nasledovnej adjustovanej myšlienke: „*Le pouvoir absolu corrompt absolument. Power corrupts, absolute power corrupts absolutely. Moc korumpuje a absolútna moc korumpuje úplne.*“⁴⁸ Montesquieu prežil časť svojho života v absolutistickom byrokratickom Francúzsku, kde moc výkonná, zákonodárna a súdna splyvala v osobe a aparáte panovníka. Generálny útlm ekonomického vývoja a štandardu životných podmienok obyvateľov Francúzska ho viedla k nasledovným úvahám o vzájomnej a spätnej kontrole štátnych orgánov.⁴⁹ Definovanie a nadstavenie konkurencie jednotlivých druhov štátnej moci reprezentoval primárny odrazový inštitút moderného štátu. Kľúčové myšlienky autora sa vracajú k znovupoznávaniu *mos maiorum* rímskej republiky nadväzujúce na rozpracovanie právomocí a kompetencií štátnych orgánov (formálne právomoci *potestas*, *imperium*, neformálne právomoci *dignitas*, *auctoritas*, cenzorova, ľudová - tribunátna a pontifikálna právomoc etc.), vzťahov najvyšších štátnych orgánov (senát, ľudové zhromaždenia, výkonná moc v zastúpení magistratúr disponujúcich imperiom), a ich vzájomnej kontrole (spätná kontrola osôb, ktoré zastávali verejnú funkciu po skončení stanoveného mandátu vyšetrovacou senátnou komisiou).⁵⁰ Myšlienky Ch.L. Montesquieu našli teoretické uplatnenie v ústave francúzskej republiky, kde sa ich objektívna uplatniteľnosť pohybovala len v úzko vymedzenom rozsahu a v ústavách Veľkej Británie a USA, kde reálna aplikácia spomínaných téz získala atribút všeobecne efektívnej adaptability.

Definovanie základných ľudských práv a prepracovanie samotnej myšlienky nachádzame v dielach významných autorov osvieteneckej anglickej filozofickej vedy 17. stor., ktoré sa do praktickej roviny snažili premietnuť ideologickí otcovia francúzskej a americkej revolúcie.⁵¹ Prvú reálnu aplikáciu v novovekej histórii teória základných ľudských práv našla v ústavnom dokumente Anglicka Bill of Rights (1689). Jej derivovanú verziu nachádzame vo virginskej ústave USA v r. 1776, kde nosné myšlienkové piliere boli síce odvodené priamo z myšlienkových traktátov J. Locka, avšak za prazdroj môžeme považovať filozofické princípy prirodzeného práva vychádzajúce z klasického Ulpianovho trojdelenia rímskeho práva (občianske, prétorské, prirodzené)⁵² s konkrétnym zameraním na prirodzené právo, kde sú všetky živé bytosti od prírody substituované pod jeden generálny zákon – zákon prírody.⁵³ Odtiaľ pochádza definovaná generálna rovnosť a nezávislosť ľudských bytostí, právo na život, slobodu, vlastníctvo majetku a hľadanie šťastia a bezpečia.⁵⁴

V európskom priestore sa okrem poľského kráľovstva a jeho nepísanej ústavy⁵⁵ po vzore Anglicka, dostala ku slovu praktická realizácia vyššie uvedených myšlienok až po ekonomickom oslabení francúzskej monarchie, ktorá v dôsledku deklinácie hospodárstva zanikla. Deklarácia práv človeka a občana vyslovene v niekoľkých bodoch kopírovala virginskú ústavu, nakoľko aj samotní tvorcovia intenzívne komunikovali jej text s T. Jeffersonom a J. Madisonom a nechali sa inšpirovať. Vďaka silnému sociálnemu napätiu

⁴⁸ Na pravú mieru treba uviesť, že autorom citátu je britský politik John Emerich Edward Dalberg Acton (1834–1902), ktorý pôsobil až niekoľko desaťročí po smrti Ch.L. Montesquieu.

⁴⁹ Montesquieu Ch. L.: *The Spirit of laws, book III On the principles of three governments*, Cambridge University Press 1989 ISBN: 1-4209-3830-4 str. 23.

⁵⁰ Montesquieu Ch.L.: *Considerations on the Causes of the Grandeur and Decadence of the Romans*. kapitola 10, Cornell University Press 1968.

⁵¹ Pozn. Predchodcom teórie základných ľudských práv bola teória prirodzených práv prezentovaná T. Hobbesom a T. Painom.

⁵² *Inst.* I.2

⁵³ Rimania prenechávali prirodzené právo na analýzu filozofickým a etickým disciplinám, ale aj v právnej literatúre nájdeme konštatovania, že: “ všetci ľudia sú buď slobodní alebo otroci” (*Gai* I.9.). Logická spojka a nasledovný výrok buď-alebo znamená disjunkciu, teda Gaius uvažoval o práve kde všetci sú si od prírody rovní a slobodní a zároveň popri ňom existuje právo ľudské – občianske, ktoré už delí ľudí podľa stupňa ich slobody. Zároveň uvádza, že každý právny poriadok užíva sčasti práva prirodzeného aj súkromného, čo perfektne vysvetľuje jeho hore uvedený výrok. (*Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur;*) *Gai* I.1

⁵⁴ *Virginia Declaration of Rights*, 1. odsek ed. U.S. Historical Documents: The Virginia Declaration of Rights, 2010 Kindle Edition, ASIN: B0090VOQMI.

⁵⁵ *Nihil novi, Artykuly Henrykowskie*. ed. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M.: *Historia państwa i prawa polskiego*, Warsaw, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987.